

„Vár állott, most kőhalom...” A külföldi egyetemi magyar tanszékek múltja, jelene és...?

Gondolatok a Nemzetközi Hungarológiai Társaság alapításának
40. évfordulóján

I.

2011-ben a Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság hetedik kongresszusán, Kolozsváron előadást tartottam a magyar nyelv és kultúra nyugat-európai és tengeren túli helyzetéről. Akkor arra próbáltam felhívni a jelenlevők figyelmét, hogy egyre nagyobb a veszély, hogy a nyugati egyetemekről végleg eltűnnek a magyar tanszékek, vagy legjobb esetben is csak lektorátusok szintjén marad meg az egyetemi oktatás. Komoly figyelmeztetésnek szánt előadásom egy változata megjelent a *Hitel* folyóiratban is.¹ Római nyugállományba helyezésem előtt több éven át rendszeresen figyelmeztettem a magyar nagykövetséget, hogy 2015 és 18 között négy olasz egyetemen fog nyugdíjba menni a tanszékvezető professzor, és kértem az érdekelt tárcák segítségét. Sajnos, nem történt semmi konkrét intézkedés, így Cassandra-jóslatom beteljesült: Nápolyban, Rómában és Udinében is megszűnt a magyar professzori állás, és ennek a tanévnek a végén ugyanez fog történni a bolognai egyetemen is.

Most öt év után, abból az alkalomból, hogy szeptember elején ünnepeli alapításának 40. évfordulóját a Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, szeretnék beszámolni arról, hogy miként következett be az, hogy egy-két kivételtől eltekintve a legtöbb nyugati egyetemen megszűnt vagy megszűnőben van a magyar kultúra és történelem oktatására alapított tanszék.

Külföldi egyetemi magyar tanszékről megítélésem szerint csak akkor beszélhetünk, ha az illető egyetemen létezik egy olyan tudományos műhely (tanszék), mely egyrészt biztosítja néhány olyan tehetséges fiatal külföldi értelmiségi képzését, akik későbbi életük és munkájuk során komolyabb ismeretekkel

SÁRKÖZY PÉTER (1945) irodalomtörténész, a római La Sapienza Tudományegyetem nyugdíjas professzora.

1 Sárközy Péter: Hungarológia nálunk és más nemzeteknél. *Hitel*, 2012/5.

rendelkeznek hazánk történetéről, kultúrájáról, szociális és gazdasági kérdéseiről; illetve ha a magyar kultúra és gazdaság szempontjából meghatározó külföldi országok legfontosabb egyetemein vannak olyan tekintélyes hungarológus (magyar történész, irodalomtörténész vagy nyelvész) tanárok, akikhez a külföldi kollégák bátran fordulhatnak a kutatásaik során felmerült Magyarországgal kapcsolatos kérdéseikkel, melyekre tőlük szakszerű választ kaphatnak, illetve meg tudják nekik mondani, hogy milyen magyar tudományos intézettel, kutatókkal vehetik fel a kapcsolatot. Az egyetemi „magyaroktatás” ugyanis nem állhat csupán a magyar nyelv tanításából. Az egyetem nem Berlitz-nyelvtanfolyam (legalábbis nem illene annak lennie). Az, hogy néhány külföldi egyetem finnugor vagy általános nyelvészeti intézeteiben van egy-egy magyar lektor, akik a különleges nyelvek iránt érdeklődő hallgatók számára nyelvórákat tartanak, örvendetes ugyan, de nem tartozik a hungarológia fogalmába. Hasonlóképpen az sem „magyarságtudomány”, ha egy-két (főleg amerikai) egyetem politológia tanszékén egy-egy magyarországi vendégtanár egy szemeszteren át magyarázza (saját politikai beállítottságának megfelelően) remélhetőleg szeretett hazájának történelmi múltját és jelenét.

A külföldi egyetemek által alkalmazott vagy a Balassi Intézet által kiküldött lektorok ugyan áldozatos munkát végeznek, de az egyetemi hierarchiában mint az egyetemi oktatás kiegészítő személyzete szerepelnek, semmi beleszólásuk nincs a kari tanács döntéseibe, és csak igen ritkán vonják be őket a tudományos kutatásokba.

Ugyan mára már nagyjából minden bevégeztetett, de bízunk a csodában. Hátha a hazai „illetékesek” is belátják, hogy ez így nem mehet tovább. Ha meg akarjuk védeni a magyar nemzeti kultúra tudományos értékeinek hagyományos európai pozícióit, akkor szükség van a külföldi egyetemi magyar tanszékekre, valamint a tudományos kutatásokat (és a művészi alkotómunkát) segítő Collegium Hungaricumokra. Épp ezért talán érdemes feleleveníteni a magyar hungarológia *százegy* éves történetét, hiszen az első Magyar irodalom és kultúra tanszék 1916-ban létesült a berlini egyetemen.

II.

A külföldi felsőfokú hungarológiai oktatás kezdetei és elterjedése az I. világháború utáni időkre, a klebelsbergi művelődéspolitikára vezethetők vissza. A trianoni szerződés utáni tragikus helyzetben a magyar politika egyik célja az volt, hogy mindazt, ami a háborúban elveszett (a magyarság közép-európai meghatározó szerepe), fegyverek helyett a kultúra, a műveltség és a tudomány terén próbálja meg, ha nem is visszaszerezni, de legalábbis kiegyenlíteni. Ennek a kultúrpolitikának egyaránt célja volt a hazai népiskolai rendszer és a felsőfokú egyetemi oktatás kiépítése, valamint a magyar tudósok és művészek külföldi tanulmányútjainak segítése. Egymás után alakultak meg a külföldi magyar intézetek,

Collegium Hungaricumok (Berlinben, Bécsben, Isztambulban, Rómában, Párizsban), és ezzel egy időben az európai egyetemekre is viszonylag nagy számban küldtek ki magyar tanárokat a nyelv és kultúra tanítására, hogy minél több külföldi tudóst és fiatal értelmiségit sikerüljön megnyerni a magyar műveltség, ha tetszik, a „magyar ügy” számára.

Ebben nagy szerepe volt a berlini és bécsi intézeteket alapító Gragger Róbert mellett Gerevich Tibornak, a Római Magyar Akadémia kurátorának, Hankiss Jánosnak, a debreceni Nyári Egyetem létrehozójának, az első, több nyelven kiadott magyar irodalomtörténeti kézikönyv szerzőjének, valamint Wlassitsch Gyula miniszteri főtanácsosnak. Nekik és a klebelsbergi kultúrpolitika más képviselőinek köszönhető, hogy a harmincas években egy új, egészen kiváló tudós generáció folytathatta posztgraduális tanulmányait külföldön a legjobb angol, francia, német, olasz és más európai egyetemeken, komoly szakmai kapcsolatokat kiépítve az ottani professzorokkal, kutatókkal.

Ugyanakkor a harmincas évektől kezdve a magyar egyetemekre is meghívást kaptak fiatal külföldi egyetemi magántanárok, mint a francia Aurelian Sauvageot vagy az olasz történész Rodolfo Mosca és a nyelvész Carlo Tagliavini, akik Magyarországi küldetésükről visszatérve, komoly szolgálatot tettek hazájukban a magyar tudománynak a magyar nyelv és irodalom, történelem megismertetésében, a magyar nyelv és irodalom, illetve a finnugor nyelvészet egyetemi oktatásának bevezetésében.

Ennek a folyamatnak további kiszélesítésére a két világháború közötti időszakban a magyar állam egy sor kulturális egyezményrel is biztosította, hogy a legfontosabb külföldi egyetemeken magyar tanszékek, illetve lektorátusok létesüljenek, melyekért cserében magyarországi angol, francia, német, olasz stb. tanszékek fogadtak külföldi vendégoktatókat, cselektorokat, akik közül nem egy később hazájába visszatérve a magyar irodalom vagy nyelvészet professzoraivá vált, mint George F. Cushing a londoni egyetemen vagy Jean Luc Moreau Párizsban. A külföldi egyetemi magyar tanszékek fenntartásában igen komoly szerepet játszottak a Klebelsberg által létrehozott és a háború által el nem pusztított külföldi magyar tudományos intézetek, melyek közül a bécsi, a berlini Collegium Hungaricum és a Római Magyar Akadémia továbbra is épen megmaradt, melyben 1947–1949 között folytatta hagyományos küldetését, és az intézmény egyetemi tanár igazgatója, Kardos Tibor egészen 1949-ig ellátta az olasz főváros egyetemi magyar tanszékének a vezetését is.

A kommunista diktatúrák kiépítése után a szovjet megszállás alatti országokból a ki- és beutazás lehetősége megszűnt. Így történt ez Magyarországon esetében is. A külföldön dolgozó vendégtanárokat visszahívták Magyarországra (természetesen a legnagyobb részüknek esze ágában sem volt hazamenni – egyenesen Recskre), a háború utáni még meglévő tudományos intézmények, a Bécsi Collegium Hungaricum és a Római Magyar Akadémia tevékenységét befagyasztották, és a díszes palotákba beköltöztek a követségi „dolgozók” (és azóta is csak kis részben sikerült őket onnét kitessékelni).

A teljes elzártság körülbelül 15 évig tartott, egészen addig, amíg a Kádár-rendszer a hatvanas évek elején megpróbálta elfogadtatni magát a Nyugattal. Ekkor kezdik el feléleszteni a két nagy hagyományú tudományos intézményt, a bécsi Collegium Hungaricumot² és a Borromini által épített Falconieri Palotában alapított Római Magyar Akadémia működését ösztöndíjas kutatók, történészek, irodalom- és művészettörténészek és művészek fogadásával. Egy sor nyugati országgal felújították a két világháború közötti kulturális egyezményeket, melyek előírták az ösztöndíjasok cseréjét, a nemzetközi kutatások előmozdítását és a külföldi egyetemi magyaroktatás biztosítását. (Igaz, magyar részről nem kevés hátsó szándékkal – melyben a magyar kutatók művészek támogatása és a magyar kultúra külföldi elfogadtatása volt az utolsó szempont.)

Azt, hogy a magyar történelem, kultúra és nyelv oktatása az ötvenes években sem szűnt meg teljesen a nyugati egyetemeken, az is elősegítette, hogy a korábban magyarországi egyetemeken tanító külföldi professzorok és a háború után Nyugaton maradt magyar kollégáik ez idő alatt is fenntartották a magyar kultúrtörténet és nyelvészet nyugat-európai egyetemi oktatását.³ Hasonlóképpen 1956 után a Nyugatra „távozott” értelmiségiek közül nem egy tanított magyar, illetve közép-európai összehasonlító irodalmat vagy történelmet (mint az irodalomtörténész Birnbaum Marianne, Bisztray György, Czigány Lóránt, Fáy Attila, Ferdinandy György, a filozófus Mészáros István vagy a történésszé lett Király Béla).

Az ő munkájuk kiegészítésére (és ellensúlyozására) kezdték el kiküldeni a hatvanas évek közepétől kezdve az első magyar vendégtanárokat, akik zömében egyetemi tanárok és akadémikusok voltak. (A teljesség igénye nélkül csak néhány nevet sorolok fel: Szabolcsi Miklós és Klaniczay Tibor Párizsban, Rédey Károly Bécsben, mellette Tamás Attila, Bitskey István, Görömbei András és sokan mások, Gulya János Göttingában, Balázs János, Szauder József, majd Klaniczay Tibor a római La Sapienza egyetemen, Fábián Pál, Sallay Géza és

2 Igaz, a történelmi múltú Bécsi Magyar Testőrpalotát, a Fischer von Erlach által épített gyönyörű barokk Trautsson palotát 1961-ben sikerült elkótyavetyélnie a magyar államnak, és helyette egy külvárosi irodaház-szerű épületben létesítettek egy új „poszt-szocreál” bécsi Magyar Intézetet, benne hivatalokkal, személyzeti lakásokkal, a „program-vendégek” számára fenntartott vendégszobákkal és még néhány nem maradt szobával a tudományos kutatók számára. A Balassi Intézet honlapja szerint az ifj. Rajk László által fémjelzett 1998–99 évi homlokzat-felújítás után „A kívülről jellegzetes fémszerkezettel körülvett ház ... a bécsiek számára a Duna-csatornát szegélyező épületek egyik különleges színfoltjává vált.”

3 Az amerikai egyetemeken tanító neves magyar professzorok története (a columbiai egyetemen a két neves nyelvész, a stockholmi tanszékét is megtartó Lotz János, majd Robert Austrelitz, a történész Deák István és Király Béla, a bloomingtoni magyar oktatást elindító neves ural-altajista Sinor Dénes, a torontói magyar tanszék professzora, Bisztray György vagy az UCLA-n professzori állást elnyert Birnbaum Marianne tevékenysége) külön tanulmányt érdemelne. Annál is inkább, mert tudomásom szerint eddig csak a hetvenes évektől máig magyar vendégtanárokat meghívó a bloomingtoni Indiana Egyetemen létesített magyar oktatás történetét írta meg húsz évvel ezelőtt Csorba László (*Hungarológia*, 1995/6, 257–271).

Fogarasi Mikós Padovában, Szathmári István Helsinkiben, Vajda György Mihály Bayreuthban.)

A múlt század utolsó negyedében a legtöbb nyugat-európai ország egy-két egyetemén (Stockholmtól Uppsaláig, Turkuig, Helsinkig és később Jyväskyläig, Berlintonól Bécsig, Göttingától Hamburgig, Amszterdamtól Groningenig, Londontól Párizsig) működött – valamilyen formában – magyar tanszék.

A történelem fintora következtében Olaszországban a „disszidens” magyar tanároknak, majd tanítványaiknak köszönhetően öt új magyar oktatóhely létesült, melyek kiegészültek a magyar állam által küldött római és padovai vendégtanárok vezetete tanszékekkel, így a hetvenes években hét olasz egyetemen folyt magyar nyelv és irodalom oktatás,⁴ melyeknek hála egy új olasz hungarológus generáció alakulhatott ki,⁵ valamint nem egy kiváló magyar műfordító, akiknek köszönhető a XX. századi és a mai magyar irodalom műveinek máig tartó jelenléte az olasz könyvpiacon.⁶

Franciaországban a párizsi egyetem mellett, melyen már korábban is két hungarológus professzor oktatott (a műfordító Jean Luc Moreau és a finnugor nyelvész Jean Perrot) a magyar állam támogatásával Grenoble-ban, Lyonban és Strasbourgban lektorátus létesült. Köpeczi Béla, az MTA főtitkára kezdeményezésére a Paris III. egyetemen és Hamburgban a magyar állam támogatásával a nyolcvanas évek közepén „hungarológiai központok” létesültek, melyekre a magyar állam vendégtanárokat és lektorokat küldött, a hazai tudományos könyvtárak támogatásával tanszéki könyvtárat létesített, és tudományos folyóiratok kiadásáról gondoskodott. Az olaszországi egyetemközi hungarológiai központ (CISUI) ezzel szemben teljesen autonóm módon létesült (magyar részvétel és támogatás nélkül) 1985-ben a római La Sapienza egyetem kezdeményezésére tizenegy olasz egyetem szerződésével.⁷

- 4 Olaszországban a kulturális egyezmény alá tartozó padovai és római egyetemen majd húsz évig szünetelt a magyar oktatás, de a hazatérést megtagadó lektorok egy sor egyetemen létesítettek új magyar tanszékeket, Bolognában Várady Imre, Firenzében Pálinkás László, Milanóban és Paviában Ruzicska Pál, Nápolyban Tóth László.
- 5 Az irodalomtörténet terén: Gianpiero Cavaglia, Csillaghy András, Marinella D’Alessandro, Amedeo Di Francesco, Cinzia Franchi, Armando Nuzzo, Roberto Ruspanti, Antonio Sciacovelli, Bruno Ventavoli; a történettudomány terén: Federico Argentieri, Stefano Bottoni, Andrea Carteny, Pasquale Fornaro, Francesco Guida, Simona Nicolosi, Alessandro Vagnini és mások.
- 6 Sárközy Péter: A magyar irodalom fogadtatása Olaszországban, in uő.: *Itália vonzásában*. Pb., 2014, Nap Kiadó, 263–317.
- 7 A „Centro Interuniversitario di Studi Ungheresi in Italia” a római La Sapienza Tudományegyetem támogatásával működött az egyetem magyar tanszéke mellett 20 éven keresztül Giovan Battista Pellegrini nyelvész, majd Antonello Biagini Kelet-Európa történész professzor irányítása alatt. A római központ két évente nemzetközi kongresszusokat rendezett, köztük 1996-ban a IV. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszust, és máig megjeleníti az idén XXXI. évfolyamába lépő olasz hungarológiai folyóiratot, a „Rivista di Studi Ungheresi”-t. 2007-től kezdve kibővült az olasz hungarológusok tevékenysége, és az új, Roma III. egyetemen létesült központtal működő intézmény érdeklődése a magyarságtudományon

A külföldi egyetemi magyarktatás „fénykora”, megítélésem szerint, a Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság 1977-ben történt megalakításától körülbelül az ezredfordulóig tartott. Az 1981-ben Budapesten rendezett első, majd az ezt követő bécsi, szegedi, majd a római hungarológiai kongresszusokon öröm volt nézni a különféle nyugati egyetemeken hungarológus, illetve magyarságtudománnyal is foglalkozó professzorainak (Bo Wickmann, Lars-Gunnar Larsson, Umberto Albini, Giovan Battista Pelegrini, Jean Luc Moreau, Jean Perrot, Csáky Mórítz, Richard Prazák, Rákos Péter, Daniel Abondolo, Gianni Vattimo és sokan mások) impozáns felvonulását és termékeny találkozását a legnevesebb magyarországi és a magyar kisebbségi kollégáikkal (Bori Imre, Györfly György, Klaniczay Tibor, Kosáry Domokos, Petro Lizanec, Penavin Olga, Péntek János, Szakály Ferenc, Szegedy-Maszák Mihály, Szőrényi László, Voigt Vilmos és mellettük természetesen több száz magyar irodalomtörténész, nyelvész, történész, művészet- és zenetörténész, illetve néprajzos kutatóval).

Szilárd meggyőződésem, hogy mindez elsősorban Klaniczay Tibor professzornak köszönhető, éppúgy, mint korábban az MTA Irodalomtudományi Intézetének 1956-ban történt létrehozása és a magyar irodalom- és kultúrtörténészek a hatvanas évektől a századfordulóig tartó nemzetközi kutatásokban való aktív bekapcsolása, a középkori, reneszánsz és barokk kori magyar kultúra európai és hazai elismertetése, a forráskiadványok, a *Régi Magyar Költők Tárának* és különböző nagy kritikai kiadásoknak a megjelentetése, a nemzetközi konferencia sorozatok szervezése, a Nemzetközi Összehasonlító Irodalomtörténeti Társaság nagy irodalomtörténeti sorozatának szerkesztése és kiadása.⁸ Ő volt a XX. század második felének „kultúrtörténész Klebelsbergje”, csak sokkal nehezebb politikai helyzetben. Kiváló diplomáciai érzéssel sikerült „megdolgoznia” a magasabb politikában „járta”, régi Eötvös-kollégista társait (Köpeczi Béla, Sötér István), hogy szerezzék meg a rendszer hozzájárulását a magyar filológia „nyugati nyitásához”, melynek igen jelentős állomása volt 1977-ben a Nemzetközi Magyar Filológiai⁹ Társaság megalakítása, mely legalább a nyugati egyetemek

túl kiterjed az egész közép-kelet-európai régióra. Ezt tükrözi a központ új neve is (Centro Interuniversitario di Studi Ungheresi e dell'Europa Centro Orientale, CISUECO). Az új központ első igazgatója Francesco Guida történész volt, akit Roberto Ruspanti udinei magyar professzor követett.

8 Hasonlóképp volt igen nagy fontossága a hazai kutatások szempontjából az 1983-ban létrehozott *A kulturális és történelmi emlékeink feltárása és kiadása* elnevezésű kutatási főirány megszervezésének és a kutatások eredményei kiadásának (Anjou-kori Okmánytár, Magyar Országgyűlési Emlékek, Archivium Rakocianum, Régi Magyar Költők Tára XVII. századi kötetei, a magyar iskolai színjátszás forrásai stb.). Ld.: „Megőrzendő múlt”, *A kulturális és történelmi emlékeink feltárása és kiadás c. kutatási program tevékenysége és a forráskiadványok jegyzéke, 1983–1990*. Szerk. Kőszeghy Péter, Petneki Áron, Schulcz Katalin. Budapest, 1990.

9 Az akkori kultúrpolitika vezetői nem engedték sem a „hungarológia”, sem a „magyarságtudomány” elnevezés használatát...

magyar tanszékein ellensúlyozni tudta az Aczél György-féle kultúrpolitika érvényesülését. Ez jól megmutatkozott a nyolcvanas évek végétől kezdve a külföldi kiadók magyar irodalom iránt megváltozott érdeklődésében és a modern magyar irodalom műveinek külföldi kiadásában is.

III.

Miközben 1991-ben Szegeden II. János Pál pápa magyarországi látogatásával egy időben, a harmadik nemzetközi kongresszus résztvevői nagy lelkesedéssel fogadták el a római egyetem ajánlatát, hogy öt év múlva Rómában a „Magyar kultúra és a kereszténység” témakörében rendezzük meg a IV. hungarológiai kongresszust a Szent Atya védnöksége alatt, akkor már az is érezhető volt, hogy az európai gazdaság egyre nehezebb körülményei között folyamatosan biztosított magyar támogatás nélkül a magyar nyelv és irodalom oktatása a legtöbb külföldi egyetemen nem lesz sokáig fenntartható. Előre látható volt, hogy az idősebb professzorok nyugdíjba vonulása után problémát fog jelenteni az utódlás kérdése.¹⁰ Csak akkor lehetett volna, illetve lehetne fenntartani (esetleg újraindítani) a külföldi magyar tanszékeket, ha az új oktatók fizetéséhez a magyar állam is hozzájárult volna (legalább fele arányban), erre azonban egyre kevesebb hajlandóság mutatkozott.¹¹

Sajnos, a kultúra embereinek nem sikerül elérniük, hogy a rendszerváltás után a különböző politikai pártok által létesített kormányok kidolgozzanak, megvalósítsanak és folyamatosan fenntartsanak egy olyan (napi politika felett álló) nemzeti kulturális programot, mely nem egyes kormányzati periódusokra, hanem hosszú távon tudná biztosítani a magyarságtudományi kutatások külföldi jelenlétét és az egyetemi magyar történelem és irodalom oktatását a legfontosabb nagy külföldi egyetemeken. Úgy, ahogy ezt az általam közelebbről ismert francia, olasz, spanyol kulturális külpolitika teszi a magyarországi egyetemi (és részben középiskolai) francia, hispanisztikai és italianisztikai oktatás és nemzetközi kutatás támogatásával, „csere-lektorok”¹² küldésével, könyvtárak

10 Tudomásom szerint egyedül a University College of London hirdette meg és töltötte be pályázat útján a George F. Cushing nyugdíjaztatását követően megüresedett magyar professzori állást a neves amerikai finnugrista, Daniel Abbondolo kinevezésével (aki azóta finnugor nyelvész léte magyar irodalmat tanít), illetve Padovában is pályázat útján nyert docensi kinevezést a római egyetem magyar szakán végzett Cinzia Franchi, az MTA kandidátusa.

11 Ez történt a torontói magyar tanszék esetében, amikor Bisztray György nyugdíjaztatása után az egyetem addig tartotta fenn a magyar oktatást, amíg a magyar állam az általa küldött vendégtanár fizetésének felét állta, de kétévi nem fizetés után nem hívott meg többé vendégtanárt.

12 Olaszország esetében például elég furcsa „csere”-lektorokról beszélni, hiszen már harminc éve semmiféle cseréről nincs szó. Ugyanis már 40 éve az olasz állam állja egyaránt a magyarországi olasz lektorok és az olaszországi egyetemek által alkalmazott magyar tanárok és lektorok fizetését.

támogatásával, konferenciák rendezésével, kiadványok megjelentetésével – a hatvanas évektől kezdve folyamatosan – bármilyen színezetű is legyen az ottani, illetve a magyarországi kormányzat.

Ebben a kilencvenes években egyre erősebben érezhető visszaesésben nagy része volt annak, hogy 1992-ben Klaniczay Tibor professzor korai halálával a Nemzetközi Hungarológia elvesztette legfontosabb alakját és zseniális szervezőjét. Ettől kezdve a Nemzetközi Társaság nem volt képes a magyar kultúrpolitika befolyásolására, nem volt olyan nemzetközi hírnevű magyar tudós, aki ezt a munkát vállalta volna, és akinek véleményét a külföldi országok tudományos körei éppúgy meghallgatták és elfogadták volna, mint a Társaság 1977–1991 közötti főtítkáráét.

Azt kellene eldönteniük a külföldi magyar oktatás ügyével foglalkozóknak (a kulturális és a külügyi tárca, Magyar Tudományos Akadémia stb.), hogy mi a fontosabb a magyar külföldi kultúrpolitika számára, a nyelvoktatás célját szolgáló magyar lektorátusok (és az őket „irányító” hazai intézmény...) fenntartása Magyarországról kiküldött és fizetett lektorokkal több tucat külföldi oktatóhelyen (mondjuk, Mongóliában), vagy a komoly tudományos színvonalú magyar irodalmi és művelődéstörténeti tanszékek fennmaradása, illetve újraindítása a nagy hagyományú és a hazai tudományos és kulturális közvéleményre nagy hatással levő nyugat-európai egyetemeken (Bécsben, Berlinben, Göttingában, Párizsban, Rómában, Helsinkiben, de hozzátehetjük: Amszterdamban, Groningenben, Madridban, Milánóban, Stockholmban stb.). A válasz (szerintem) egyértelmű. A régi „aczélos” kultúrpolitika a minél szélesebb lektorhálózat fenntartásában volt érdekelt (mely természetesen minél szélesebb lehetőségeket teremtett a „felügyeleti szerveknek” ezen vendégoktatói helyek végiglátogatására Bombaytól Nebraskáig). Sajnos ez, a hatvanas években kiépült vendégoktatói hálózat és az azt ellenőrző-irányító apparátus a rendszerváltás után új emberekkel, de szinte ugyanabban a struktúrában máig fennmaradt. Jelenleg, már csak néhány külföldi egyetem esetében beszélhetünk magyar „tanszék” (legalább hároméves BA képzést nyújtó oktatás és a jobb esetekben az MA diploma megszerzése lehetőségének) meglétéről (London, Firenze, Padova, Zágráb, Krakkó, Varsó).

Ha egy külföldi finnugor (vagy szláv!) nyelvi intézetben megengedik, hogy legyen ott egy magyar lektor vagy egy maximum egy évre meghívott magyar vendégtanár, sajnos, nem jelenti azt, hogy azon az egyetemen létezne magyar tanszék.¹³ Kivéve a bécsi és a helsinki egyetem esetét, ahol a magyar tanszék

13 A finnugor intézetekben folyó magyaroktatás olyan, mintha az angol nyelv és irodalom tanszék a germanisztikai nyelvészeti intézet keretében létezne, vagy ha a szanszkrit irodalom remekének, a *Mahábháratának* az oktatását a szláv intézetbe sorolnák a *Pan Tadeusz*-szal együtt. Ez a besorolás most bosszulja meg magát, hiszen a magyar irodalom professzorok nyugdíjazását követően, az egyetemek számára a legegyszerűbb megoldást a magyar tantárgy nyelvi lektorátussá való lefokozása jelentheti a finnugor nyelvészetben belül. Ez történt Göttingában

hagyományosan a finnugor intézet részét képezi. (Bár, ha belegondolunk, akkor egyenesen abszurd, hogy a magyar kultúrtörténet számára elsőrendű fontosságú Bécsi Egyetemen a magyar szakos képzés már fél évszázada a „Finnugor Intézet keretében” folyik. Ugyanez Helsinki esetében esetleg megérthető.) Igaz, a kilencvenes évek közepéig Bécsben ezt ellensúlyozta, hogy a finnugrista magyar tanszékvezető mellett neves magyar irodalomtörténészek (mint Tamás Attila, Bitskey István, Görömbei András és mások) kaptak három évre szóló egyetemi tanári meghívást. Ma már csak két szemeszterre hívnak meg olykor egy-egy magyarországi vendégtanárt. Igaz, ennek ellenére a bécsi finnugor intézet magyar „tanszékének” honlapján az is olvasható, hogy nemcsak MA képzés, hanem még doktori iskola is létezik.

IV.

Mit lehet tenni, ha nem akarunk lemondani a külföldi egyetemeken a magyar irodalom, nyelv és történelem oktatásáról, arról, hogy a magyar kulturális jelenlét szempontjából legfontosabbnak számító külföldi egyetemeken magyar szakos hallgatók részére biztosítva legyen magyar nyelvből és irodalomból legalább a hároméves BA alapképzés (és ha van elég jelentkező, akkor azt követő kétéves MA szakképzés lehetősége), hogy a magyar szakos hallgatók is „rendes” egyetemi diplomát szerezhessenek?¹⁴ Meggyőződésem, hogy ehhez arra van szükség, hogy a magyar diplomácia és a kulturális tárca a nagykövetségek útján folyamatosan „nyomást” gyakoroljanak a fogadó ország diplomáciájára, az ot-tani kulturális tárcára, az illető ország értelmiségi közvéleményre és az egyes egyetemek vezetésére, mert ennek eredményeképpen talán a magyar „szak” is kegyelmet kaphat, mint ahogyan ez a római egyetemen történt a cseh, román, szerb, horvát, szlovén, a skandináv nyelvek és az újjörög tanszék esetében, ahol az érdekelt országok diplomáciája segítségével (nagyköveti, államfői látogatások az egyetemen, a tanszéki könyvtárak fejlesztése, pénzügyi hozzájárulás felajánlása a tanárok fizetéséhez stb.) sikerült ezeket a tantárgyakat (a tanári állásokat) megmenteni, illetve újraindítani.¹⁵

és Helsinki kivételével az összes finnországi egyetemen is. A hollandiai Groningenben viszont mind a finnugrisztika, mind a magyar nyelv és irodalom tanítását megszüntették három évvel ezelőtt.

- 14 A külföldi magyar szakosok doktori képzését viszont a hazai egyetemek doktori iskoláin lehet csak megoldani. Ebben az esetben az illetékes magyar minisztériumnak fedeznie kellene a külföldi diákok beiratkozási költségeit és ösztöndíját.
- 15 A római La Sapienza egyetem magyar tanszékét magyar állami támogatás hiányában 2015 végén, az olasz „lendület program” keretében sikerült „megmenteni.” Sajnos csak rövid ideig, mert a Magyarországon tanító, kiváló olasz hungarológus két év után felmondta az egy tanárból álló tanszék „vezetésére” szóló, nem könnyű megbízatását, és visszatért az őt olasz professzornak kinevező magyarországi, több fős olasz tanszékére. Jelenleg a római egyete-

A külföldi egyetemi magyar tanszékek fenntartására az is megoldás lehetne, ha azokban az egyetemi városokban, ahol olyan magyar intézet működik, amelyet azért hoztak létre, hogy ott ösztöndíjas kutatók és művészek éljenek és dolgozzanak (Bécsben, Berlinben, Párizsban, Rómában), ezek hivatalosan is részt vennének a magyar szakos külföldi diákok képzésében (mint ahogy ez történt egészen 1948 végéig, és részben, 1965 és 1985 között is). Gondoskodni kellene arról, hogy ezek a tudományos hagyományokkal rendelkező magyar intézetek, ne valamiféle külföldi „kultúrházként”, hanem igazi akadémiai intézményként működjenek. Mindez fantazmagóriának tűnhet akkor, amikor a külföldi intézetek közvetlen irányítását nemrég vette át a Külgazdasági és Külügyminisztérium.¹⁶ De ha azt akarjuk, hogy a magyar tudományos és művészeti élet szervesen bekapcsolódjék az illető ország kulturális életébe, és hogy a külföldi egyetemeken megmaradjon a fiatal értelmiségiek hungarológiai képzése, hogy a nyugati értelmiségi fiatalok ne csak (a jelenleg Magyarország-ellenes) propaganda újságcikkekből értesüljenek a magyar történelem és kultúra értékeiről és mai helyzetéről – akkor a felelős politikusoknak és a magyar tudományos élet vezetőinek ezért tenni is kellene valamit. Valahogy úgy, mint a múlt század húszas éveiben, amikor egy elvesztett világháború és a trianoni békeszerződés utáni megcsönkített és kifosztott országban a Magyarország-ellenes sovinizmussal szemben a klebelsbergi kultúrpolitika fenn tudta tartani a hazai és a külföldi felsőoktatás magas színvonalát, és létrehozta és működtette a tudományos kutatómunka külföldi intézményeit.¹⁷ Igaz, akkor ezekben a tudományos intézetekben (akadémiákon) akkor még nem „hivatalok” „működtek”, és nem hivatalnokok és a követségi dolgozó laktak, hanem csak az igazgató és a több hónapos (néha több éves) ösztöndíjakat kapó kutatók (irodalmárok, klasszika filológusok, jogászok, művészettörténészek, történészek) és művészek (festők, szobrászok, írók, énekesek és zenészek), akik kint tartózkodásuk alatt

men, Nápolyhoz és Udinéhez hasonlóan, megbízott szerződéses tanára tartja a magyar szakos hallgatók óráit.

- 16 Ez egyébként sem új dolog, hiszen az intézetek igazgatói mindvégig ellátták a követségi kulturális attaséi tisztséget, csak az intézetek gazdasági és személyzeti kérdéseit vette át a Kulturális Kapcsolatok Intézete, majd a Művelődési Minisztérium Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya (azaz a belügyminisztérium). A rendszerváltás után, addig, ameddig a korábbi „Lektorai Központból” 2002-ben alakult Balassi Intézet át nem vette az „irányítást,” nagyjából önállóan döntöttek az ott folyó tudományos és művészi tevékenységükről. Azóta mindenről Pesten döntenek a Külkereskedelmi és Külügyminisztérium alá vont Balassi Intézetben, illetve a minisztérium külföldi magyar intézetekért és nemzetközi oktatási kapcsolatokért felelős államtitkárságán.
- 17 Ujváry Gábor: *Tudományszervezés – történelemkutatás – forráskritika. Klebelsberg Kuno és a Bécsi Történeti Intézet*. Győr-Moson-Sopron megye győri levéltárának kiadása, 1996; *Száz év a magyar-olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos, kulturális és egyházi intézetek Rómában, 1895–1995*. Szerk. Csorba László. Budapest, 1998, HG&Társas Kiadó Kft.; Sárközy Péter: *Kései sirató a Római Magyar Akadémiért. Hitel*, 1991. szept. 19., 60–63; uő.: „Harc a Római Magyar Akadémiáért” in uő.: *Andata e ritorno. Római jegyzetek, 1990–2015*. Budapest, 2015, Nap Kiadó, 93–143.

szervesen bekapcsolódhattak a fogadó ország tudományos és művészeti életébe, miközben az intézet egyetemi tanár igazgatója tartotta az egyetemen a magyar irodalomtörténeti előadásokat. Ennek sokkal több értelme lenne, mint különböző „vándorkiállítások”, „muzsikás” és „táncos” együttesek európai körbeutaztatásának és itthonról kijelölt előadók konferenciáinak (amelyeket általában fogadó ország kutatóinak teljes érdektelensége mellett, sőt sokszor meghívásuk nélkül tartanak). Az intézetek igazgatóinak ismét rendes egyetemi tanároknak, illetve nemzetközileg elismert művészeknek kellene lenniük, akikre és az ott lakó ösztöndíjas kutatókra lehetne bízni a tudományos előadások tartását, a konferenciák megszervezését, a művészekre a kiállításokat és Zeneakadémiára járó énekesekre és zenészekre a koncerteket. (Igaz, akkor nem lenne szükség az intézetekben annyi kiküldött alkalmazottra (családostul), itthon a kulturális külképviseleteket felügyelő és működtető külön intézetre (és munkatársaira) sem. De ez nem abszurd fantazmagória, hiszen így működött és működik ma is Rómában a legtöbb külföldi tudományos intézet és művészház már száz éve. (A római Francia Művészeti Akadémiát a Villa Medici palotában 1666-ban alapították, és 350 éve még senkinek sem jutott eszébe Franciaországban, hogy „gazdaságosabb” lenne, ha abban a Pinción épült gyönyörű reneszánsz villában lalnának a francia nagykövetség alkalmazottai és vendégeik az ösztöndíjas művészek helyett. Ráadásul a francia nagykövetség épületében, a Palazzo Farnese két felső emeletén van elhelyezve a tudományos kutatóknak szállást adó, Piazza Navonán levő *École française* félmillió kötetes történeti és archeológiai szakkönyvtára, melyben a magyar kutatók is kedvükre dolgozhatnak tudományos munkáikon – mert az ötvenes években felszámolták a magyar szakkönyvtárat...)

V.

Végül, a „személyes érintettség” okán még néhány szó az olaszországi hungarológia mai helyzetéről.

A hetvenes évek végén Olaszországban a következő egyetemeken létezett magyar tanszék: Bologna, Firenze, Milánó, Nápoly, Padova, Pavia, Róma, Torinó, Velence). Ezek közül a kilencvenes évek elejére nyugdíjazás és elhalálozás miatt megszűnt a milánói, paviai, torinói magyar tanszék, illetve a velencei magyar oktatás is, mert Andrea Csillaghy az udinei egyetem megalapítását követően az ott létesült új magyar tanszék tanára lett. A római La Sapienza egyetemen 2015 őszén, a nápolyi Keleti Egyetemen 2016-ban nyugdíjazták a magyar tanszék vezetőjét, a bolognai és az udinei egyetemen 2017, majd 2018 végén kell nyugdíjba menniük a tanszékvezető kollégáknak. A tanár és bérkeret nélkül maradt tanszékeken¹⁸ a már beiratkozott diákok óráit egy-két évig még

18 Mivel az olasz oktatási minisztérium fejlesztési zárlatot rendelt el a közszolgálati szférában, a nyugdíjba vonuló (ill. elhalálozott) tanárok esetében csak kivételes esetben (minisztériumi

alkalmi szerződéssel meghívott külső tanárookra, kutatókra és lektorokra bízzák, majd két-három éven belül a magyar nyelv és irodalom oktatása végképp megszűnik, elhal. Ez van most folyamatban négy olasz egyetem (Bologna, Nápoly, Róma, Udine) magyar tanszéke esetében, ahol egy ideig a nyugdíjas tanárok vagy más egyetemekről átjáró magyar szakos kollégák szívességi alapon helyettes tanárként megtartják az órákat, és levizsgáztatják a már magyar szakra beiratkozott hallgatókat. De mindaddig, amíg a magyar diplomácia sikeres meggyőző fellépése hatására az illető egyetem bölcsészettudományi kara nem kényszerül arra, hogy egy kinevezett állandó magyar szakos tanár (ez lehet phd-és adjunktus [ricercatore], egyetemi docens [prof. associato], vagy rendes [ordinario] egyetemi tanár) állásához bérkeretet biztosítsanak, az egy tanárból álló magyar tanszékek sorsa meg van pecsételve. Nem azért, mert nem volna vagy egy tucat olasz és külföldi tanár, akiket azonnal ki lehetne nevezni, hanem mert megszűnt a tanár számára biztosítandó bérkeret. A tanszékek egy idő után még a legjobb esetben is csak lektorátusként fognak működni egy ideig – amíg az összes már beiratkozott magyar szakos hallgató be nem fejezi tanulmányait.

Véleményem szerint a tanár nélkül maradt tanszékek közül a római magyar tanszék talán még megmenthető, ha magyar állam kulturális diplomáciája a máig érvényben levő magyar-olasz államközi szerződésre hivatkozva, a lehető legmagasabb szinten (külügyminisztérium, magyar-olasz vegyesbizottság, állam- vagy kormányfői látogatás stb.) kéri az olasz féltől, hogy cserében az őt – vagy több tanárral működő – magyarországi olasz tanszék fenntartásáért továbbra is fedezze a padovai mellett¹⁹ a római magyar tanszék létezését, és az egyetemi autonómia tiszteletben tartása mellett mindent tegyenek meg, hogy ne szűnjék meg a kulturális egyezményben szereplő, első, 1929-ben alapított római magyar tanszék.

Én 1971-óta vettem ki részemet a hungarológiai oktatásban és kutatásokban. Akkor még frissen doktorált gimnáziumi tanárként a Debreceni Nyári Egyetem olasz ösztöndíjasainak tartottam órákat. 1973-tól az MTA és a velencei CINI alapítvány tudományos konferenciáinak voltam a szervező titkára, majd 1979-ben már egyetemi docensként, hála atyai barátom, a feledhetetlen emlékű Klaniczay Tibor bizalmának, a római La Sapienza tudományegyetem magyar tanszékének lettem a vendégtanára. 1980-ban megszereztem az olasz egyetemi habilitációt, és ezt követően rendes egyetemi tanárként dolgoztam 36 éven át Rómában. Sajnos, az a tervem, hogy az egyik legjobb volt olasz tanítványom folytassa munkámat, nem sikerült és jelenleg a római magyar tanszék is tanár (és bérke-

támogatással) lehet megoldani a jelenlegi professzorok állásához szükséges bérkeret megtartását vagy visszaadását. A bérkeret megszűnése pedig az egyszemélyes tanszékek esetében a tanárok által tanított szaktárgy oktatásának megszűnésével jár.

19 A padovai magyar tanszékén két oktató is működik, Cinzia Franchi egyetemi docens és Rózsavölgyi Edit (PhD) lektor.

ret) nélkül áll ugyanúgy, mint a legtöbb nyugat-európai egyetemen. Ahogy Kölcsey írta, „vár állott, most kőhalom...”

De úgy gondolom – Kölcsey és a szellemalak intését egy kicsit módosítva: talán mégis érdemes volna a külföldi magyar tanszékek esetében a múlttal komolyan összevetni a jelent, hogy legyen a magyar kultúrának Európában messze jövődjé, és akkor, talán, a haza is „fényre derül”.

Szervátiusz Tibor: Ady (tölgyfa, 42x30x15 cm, 1975)

